

gelopen nazomer houtwespen gezien heeft in de Laan van Hövell tot Westerflinter te Heerlen.

De heer Sterken had, tijdens de kermis, geconstateerd, dat gerookte paling te koop werd aangeboden, welke in vele gevallen nog voorzien was van een geduchte vishaak. Dit levert gevaar op voor mens en dier. Hij vroeg, of de Keuringsdienst voor waren hier geen taak had.

Het was Dr Dijkstra opgevallen, dat sommige boomsoorten, bijv. de eik, maar vooral de populier, in de nazomer en in de herfst jonge twijgen afstoten. Deze zijn soms enkele tientallen cm lang en enkele jaren oud en zien er volkomen gezond uit. Het uiteinde van zulk een twijg is knobbelvormig. Hij vergeleek dit verschijnsel met de bladafval, waar, op een reeds lang te voren vastgestelde plaats, een kurkweefsel gevormd wordt, zodat geen wonde ontstaat, als het blad wordt afgestoten.

VERSLAG VAN DE BIJENKOMST VAN DE ENTOMOLOGEN TE MAASTRICHT OP ZATERDAG 10 OCTOBER 1953

Aanwezig de heren: Willemse, Kruytzer, Kuypers, Maessen, Br. Arnoud, Munsters, Rademakers, Geurts, Sanders, Ronken, Delnoye en Brans.

De voorzitter, dokter Willemse, opent de vergadering met er zijn vreugde over uit te spreken, dat velen aan de oproep van hedenavond hebben gehoor gegeven. De heer Geurts heeft in 1952 in de omgeving van Echt Diptera verzameld, waaronder — blijkens determinatie door Broeder Theowald — 4 soorten bleken te zijn, nieuw voor ons land, namelijk *Nephrocerus flavicornis* Zett., *Myopa variegata* Mg., *Ocemyia sundervalli* Zett. en *Allocostylus sudeticus* Schin. Verder laat de heer Geurts nog 2 exemplaren zien van *Volucella zonata* Fabr., in 1951 bij Echt gevangen. Daarna spreekt de heer Sanders over enkele zeldzame bijen, waarvan 2 nieuw voor de Nederlandse fauna, namelijk *Colletes similis* Schck. uit Horn en *Nomada emarginata* Mor. uit Heerlen. Broeder Arnoud laat een voorbeeld van een gemerkte vlinder zien en heeft tevens medegebracht enkele „zakdragers” namelijk *Talaeopora tubulosa* Retzins, *Fumea betulina* Z. en *Fumea costa* Pull., die door de heer Lückner zijn gedetermineerd. Pater Munsters heeft een verhaal uit de Volkskrant van 2 October, waarin ons verteld wordt van een jonge Italiaan uit Piacenza, Paola Cavanna, die

met jachthoorn en geweer op de vlinderjacht gaat. De heer Delnoye laat een zestal vlinders met variëteiten zien. Dokter Willemse heeft enkele luisvliegen (*Hippoboscidae*) meegebracht, die vroeger ten onrechte *Pupipara* genoemd werden. De larve ontwikkelt zich in het moederlichaam in een soort uterus en voedt zich met een melkachtig secreet, afkomstig van de klieren, die in de vagina uitmonden. In de tweede helft van het larveleven ontwikkelen zich de tracheën. Een paar stigmata, aan het achterlijf gelegen, monden uit in de uitwendige opening van de vagina van het moederdier. Na de geboorte verpoft zich de larve onmiddellijk. Deze poppen vindt men op de huid van de gastheer (zoogdieren, vogels), soms in het nest van de vogel. De imago's leven van het bloed van de gastheer en verwisselen van gastheer, wanneer de eerste doodgaat. De *Nycteribiidae* leven op vleermuizen. Vervolgens laat de voorzitter enige boekjes passeren, o.a. *Butterfly migrations in the tropics*, een boekje met afbeeldingen van alle zwervende vlinders; „Loopkevers” en „Oorwormen” uitgegeven door de insectencommissie der N.J.N.; ook een Russisch boek over sprinkhanen, van 1951. Verder wordt de aandacht gevestigd op de witte bodemplaatjes (riplex-platen) voor insectendozen van de firma Reiter, die door M. Kooi uit Groningen in de handel gebracht worden. Tenslotte spoort de voorzitter de entomologen aan nu en dan iets van hun eigen collectie mee te brengen ter vergadering en geeft zelf het voorbeeld door te laten zien een doos uit zijn standaardcollectie van Nederlandse sprinkhanen en een doos met tropische sprinkhanen, uit Indonesië. Om half negen wordt de vergadering gesloten.

HYMENOPTERA ACULEATA V. OVER ENKELE ZELDZAME BIJEN,

door H. SANDERS te Roermond.

Het is alweer een hele tijd geleden, sinds er in het Natuurhistorisch Maandblad een artikel te vinden was over de *Hymenoptera*. Omdat Limburg echter een speciale naam heeft op te houden, leek het mij goed om nog eens enkele gegevens te publiceren. Deze keer heb ik daarvoor de bijen gekozen, ook al omdat ik dan de gelegenheid had om hier en daar bestaande opvattingen te corrigeren. Het genus *Andrena* en *Halictus* heb ik helemaal buiten beschouwing gelaten, omdat deze groepen een artikel op zich

waard zijn, en overigens is de keuze ook vrij willekeurig, en heeft in hoofdzaak betrekking op bijen die als zeldzaam beschouwd worden.

1. *Prosopis bisinuata* Först. Deze soort werd verleden jaar als nieuw voor de Nederlandse fauna gepubliceerd (zie W i e r i n g H. in Ent. Ber. 14, p. 125.). Ik bezit een ♀ uit 1944 en 3 ♀♀ uit 1948 en 1951. De soort zal wel over geheel Zuid-Limburg verspreid voorkomen: ik vond ze zowel in Maastricht als in Heerlen. Misschien is ze niet eens zo zeldzaam, want ik ving ze toch practisch steeds als ik toevallig in de gelegenheid was om in Zuid-Limburg te vangen. Met zekerheid durf ik me echter niet over de zeldzaamheid van *Pr. bisinuata* uit te spreken, want pas als men jaren achter elkaar in een bepaald gebied heeft kunnen vangen, krijgt men een goed idee van wat in een terrein aanwezig is.

2. *Prosopis rinki* Gorski. Deze soort geldt als pontisch d.w.z. als een soort waarvan het eigenlijke verspreidingsgebied gelegen is in Oost-Europa. Ze is thuis in een droog en warm klimaat. De soort is van verschillende vindplaatsen in Nederland bekend, maar overal vrij zeldzaam. In Midden-Limburg kan ik ze ieder jaar op vaste plaatsen vangen. Ze vliegt in de zomermaanden, hoofdzakelijk op *Potentilla* species, o.a. te Vlodrop, Swalmen, Kessel, Horn, Echt. Ook werd ze gekweekt uit braam, Roermond, Mei 1950.

3. *Colletes similis* Schck. f. n. sp. Deze soort ving ik voor het eerst tijdens een excursie met P. M. F. V e r h o e f f, Horn 2-VII-1949. Het was een ♂, en bij een vluchtig doorzien van de vangsten was ons niet opgevallen dat we met iets bijzonders te doen hadden. Op 12-IX-1950 ving ik een ♀, en dit werd wel meteen op zijn juiste waarde geschat, n.l. als het eerste exemplaar van een soort die tot dan toe niet uit Nederland bekend was. Ook in Augustus 1951 werden nog 3 ♀♀ gevangen, allen van dezelfde vindplaats, Horn. In 1952 geen waarnemingen, in 1953 twee ♀♀, nu van een andere plaats, Lerop. Zoals men begrijpt, werd door mij heel speciaal op deze soort gelet. Uit de weinige vangsten in de loop van 5 jaren, mag ik wel besluiten, dat zij slechts sporadisch voorkomt. De ♀♀ zijn ook in het vrije veld direct herkenbaar tussen ♀♀ van *C. daviesanus* Sm. en *C. fodiens* Fourcr. Alle drie de soorten vliegen op dezelfde voedselplant, boerenwormkruid, *Tanacetum vulgare* L. De *Colletes*-soorten hebben

een tamelijk lange levensduur, *C. similis* vliegt van begin Juli tot half September.

4. *Ammobates punctatus* F. Deze parasitaire bij is tot nu toe bijna alleen uit Zuid-Limburg bekend en geldt als zeldzaam. De soort is echter in Midden-Limburg een tamelijk algemene verschijning. Ik kan ze ieder jaar vangen, bijna zou ik zeggen, waar ik maar wil. Ik heb in mijn collectie een 25-tal exemplaren uit het hele waarnemingsgebied, Vlodrop, Melick, Swalmen, Horn, Maasbracht, Echt enz. Overal waar *Anthophora bimaculata* Pz. aanwezig is, kan men hier ook *Ammobates* aantreffen. Veel exemplaren vond ik in de bloemhoofdjes van distels. De vliegtijd is eind Juni tot half Augustus.

5. *Epeoloides coecutiens* F. Ook van deze als zeldzaam bekend staande soort geldt hetzelfde als wat zojuist van *Ammobates* gezegd werd: in Midden-Limburg een gewone verschijning. Natuurlijk is er verschil tussen het ene jaar en het andere, maar dat is iets wat men van iedere bijensoort kan opmerken, zeker van de parasitaire soorten. Op 21-VII-1947, Horn, tamelijk vroeg in de morgen ving ik een 7-tal exemplaren, gezellig bij elkaar in de bloemkelken van haagwinde, *Convolvulus sepium*. Misschien heeft deze soort in onze streken haar optimale verspreiding, want elders leest men telkens: „Diese Art gehört zu den seltensten Bienen“ of „sicherlich die seltenste aller im Gebiete vorkommenden Bienenarten“ en soortgelijke uitingen. Vliegtijd van begin Juli tot eind Augustus; Horn, Spar-Haalen, Echt, Meynweg, Swalmen, Susteren.

6. *Nomada distinguenda* Mor. Weer een typisch Zuid-Limburgse soort, echter niet zo typisch of ook in Midden-Limburg is zij aanwezig. Vliegt in twee duidelijk onderscheiden generaties, die beiden wel als zeldzaam mogen worden beschouwd. Vliegtijd 1e generatie Mei en Juni; Heerlen, Echt, Maasbracht, Melick. Vliegtijd 2e generatie Augustus; Roermond, Heerlen.

7. *Nomada flavoguttata* K. In ons land komen een tiental soorten kleine *Andrena*'s voor, behorend tot de groep (of sub-genus) *Andrenella*. Deze soorten vliegen vanaf het vroege voorjaar tot laat in de zomer. De bijbehorende *Nomada*'s zijn allen samen te brengen onder de naam *N. flavoguttata*. Het is nu een zeer interessante vraag in hoeverre we dan te doen hebben ofwel met twee of drie generaties, ofwel met verschillende variëteiten, ofwel met onderscheiden sub-

species, ofwel onderscheiden soorten. De opvattingen van de auteurs lopen zeer uiteen en voorlopig zal hier ook nog wel geen overeenstemming komen. Persoonlijk voel ik er het meeste voor om te spreken van 3 of meer sub-species maar omdat de kwestie ingewikkeld is, wil ik me houden aan een gangbare terminologie. We krijgen dan: *N. flavoguttata* K., vliegtijd Mei en Juni, vrij algemeen o.a. Maastricht, Ransdaal, Lerop, Echt, Odilienberg, Asselt. De var. *höppneri* Alf. vliegt in April, Lerop, Echt. De var. *serotina* Schmied. vliegt eind Juli en Augustus, Echt.

8. *Nomada rhenana* Mor. Ook dit is een soort met twee goed onderscheiden generaties. De soort paratiseert op de beide generaties van *Andrena albofasciata* Thms. Buiten Limburg moet ze zeker als zeldzaam beschouwd worden. Ook hier is het geen algemene verschijning, en sterk aan bepaalde plaatsen gebonden. Op deze vindplaatsen kan men de soort wel eens in aantal aantreffen b.v. Melick en Lerop Augustus 1949. Verdere vindplaatsen: 1e generatie van half Mei tot eind Juni, Lerop, Heerlen. 2e generatie half Juli tot eind Augustus, Melick, Lerop, Echt.

9. *Nomada argentata* H-Sch. De soort is zeldzaam. Ik ving pas dit jaar voor het eerst een exemplaar, Herkenbos Augustus 1953. De waard *Andrena marginata* F. is plaatselijk gewoon, maar ondanks vele bezoeken aan deze vindplaatsen werd er nooit een *Nomada* aangetroffen.

10. *Nomada armata* H-Sch. De soort is zeldzaam, paratiseert bij *Andrena hattorfiana* F. Vliegtijd begin Juni tot Augustus, Lerop, Beegden, Heerlen.

11. *Nomada glabella* Thoms., parasiteert bij *Andrena lapponica* Zett., typisch boreale soorten. *N. glabella* is zeldzaam, ik kan slechts twee vangsten opgeven, Neer (L.) 24-IV-1949, en Odilienberg, 10-V-1950.

12. *Nomada femoralis* Mor. Een meer Zuidelijke soort, tamelijk zeldzaam, parasiteert bij *Andrena humilis* Imh. Vliegtijd begin Mei tot half Juni, Heerlen, Echt, Lerop, Meynweg.

13. *Nomada guttulata* Schck., paratiseert bij *Andrena labiata* F. (= *cingulata* F.), wel als zeldzaam te beschouwen. Vliegtijd Mei en Juni, Lerop 1 ♀, enkele ♂♂.

14. *Nomada emarginata* Mor. f. n. sp. Wellicht is het voor vele entomologen een verrassing dat deze soort inlands is, maar als men nagaat wat Limburg aan soorten met een meer Zuidelijk of Oostelijk verspreidingsgebied herbergt, moet

het toch niet al te zeer verbazen. Recente onderzoeken (Wolf H. 1950) hebben aangetoond, dat naar alle waarschijnlijkheid *Melitta haemorrhoidalis* F. te beschouwen is als de waard van deze *Nomada*. En naar ik meen mag mijn vangst wel als een bevestiging hiervan gelden. *Melitta haem.* is een typische bezoeker van *Campanula* en is in Midden-Limburg heel gewoon. Toch viel het mij op dat in Zuid-Limburg deze soort nog meer in aantal vliegt, dan in het hele gebied van Maastricht tot Heerlen. *Nobada emarginata* Mor. ♀ werd door mij gevangen te Heerlen op 2-VIII-1952 tijdens een excursie die door een onverwachte regenbui tot een volslagen mislukking dreigde te worden. De soort lijkt veel op *N. flavopicta* K., maar is er toch gemakkelijk van te onderscheiden (zie Stöckert in Schmiedeknecht 1930). Ofschoon ik slechts één exemplaar gevangen heb mag ik toch als mijn verwachting uitspreken, dat de soort in behoorlijk aantal in Zuid-Limburg vertegenwoordigd zal blijken te zijn. Niettemin moeten we haar voorlopig als zeer zeldzaam beschouwen.

15. *Nomada mutabilis* Mor. (zie Natuurhist. Maandblad Jrg. 39 p. 48). Op de vindplaats blijkt de soort in aantal voor te komen, Lerop 1948-1953. Aldaar ook gevangen door Mej. T. Vallen.

16. *Nomada lepeletieri* Per., parasiteert bij *Andrena gravaida* Imh. De soort is in Midden-Limburg vrij gewoon, vliegtijd April en Mei.

17. *Nomada sexfasciata* Pz., parasiteert bij de twee inlandse *Eucera*-soorten. De soort is in Midden- en Zuid-Limburg gewoon, vliegtijd van half Mei tot Juli.

18. *Nomada similis* Mor., parasiteert bij *Paragus banksianus* K., heeft een betrekkelijk korte vliegtijd (half Juni-half Juli) en is zeldzaam. Ik heb ze slechts van één vindplaats, Melick 1951 en 1952, 7 exemplaren.

19. *Nomada stigma* F., parasiteert naar mijn bevindingen zo goed als zeker bij *Andrena labialis* K. Vliegtijd Mei en Juni, tamelijk zeldzaam, Heerlen, Beegden.

20. *Xylocopa violacea* L. Tenslotte een enkel woord over deze „populaire” bij. Er zal wel geen enkele bijensoort zijn, die zo de belangstelling heeft van allerlei mensen, natuurliefhebbers, die toch niet als uitgesproken *Apiden*-kenners te beschouwen zijn. Telkens en telkens vindt men

weer meldingen van het voorkomen van deze opvallende bij. Is het dan zo iets bijzonders? Ik zou willen zeggen: het is een mooie goed kenbare soort, ontegenzeggelijk afkomstig uit meer Zuidelijke streken. Maar een soort die zich in Limburg goed thuis voelt. Hoe lang al? Dat is wel niet meer te achterhalen, omdat het in vroeger jaren aan waarnemers ontbrak. Waar er in Limburg mensen zijn, die zich wat meer gingen interesseren voor de „wilde bijen” kreeg ik ook meldingen en vangsten. Soms al nadat in een enkel gesprek de aandacht op deze bij gevestigd was. Rector Creemers ving ze reeds 30 jaar geleden. Ik zie ze ieder jaar in de tuin van het Groot-Seminarie (Roermond), ze vliegt daar rustig o.a. op appelbloesem. Verder ving ik ze te Odilienberg en Swalmen. Te Heerlen (Br. Arnoud), Echt (Geurts), Posterholt (Mej. H. Dings), Asselt-Swalmen (Mej. T. Vallen), Weert (J. de Haan), enz. Vliegtijd: voorjaar tot late herfst. En verder mag ik verwijzen naar de voortreffelijke artikelen van de heer J. de Haan in dit Maandblad, Jrg. 38, 1948 en Jrg. 41, December 1952.

Roermond, 10 October 1953.

Litt. Wolf H. 1950: in Ent. Zeitschrift Jrg. 60 p. 106-108. Stuttgart. Schmiedeknecht O. 1930: Die Hy-menopteren.....Jena.

THE RESULTS OF BAT-BANDING IN THE NETHERLANDS IN 1952 AND 1953 *

by P. F. VAN HEERDT & J. W. SLUITER
Zoological Laboratory, University of Utrecht

This paper is intended to be a sequel to the publication: "Fifteen years of Bat Banding in the Netherlands" by L. Bels (1952). As Dr Bels is living now in Singapore, the authors are continuing the investigations on migration and hibernation of dutch bats.

The same methods were used as described by Bels (1952) and the same limestone caves in the southern part of the Netherlands (province Limburg) were searched. However, a serious handicap proved to be the loss of a big cave near the castle "Caestert" (Bels, 1952, p. 11, nr 22) which is rendered unsuitable for the hibernation of bats by the activities

of mushroom-growers. This cave, formerly one of the richest subterranean haunts of these small mammals, in 1952 still contained 106 specimens, but in 1953 yielded only 12.

Nevertheless the total amounts collected in 1952 and 1953 prove to be fairly equal, so probably the loss of hibernation space has not seriously influenced the population of bats in this area and obviously other sites may act as a substitute.

According to table I the numbers of the single species are subject to a certain variation. *Myotis myotis* shows a marked decline (but this may be due to the fact, that the Caestert-cave is no longer suitable for hibernation, as this was one of the principal hibernating places of this species), as do *M. dasycneme*, *M. emarginatus* and *Rhinolophus ferrum equinum*. *Myotis daubentonii*, *M. nattereri*, *Rhin. hipposideros* and *Plecotus auritus* are about constant, whereas *M. mystacinus* shows quite a progress. The percentage of recovery varies between 20 and 40 per cent. *Barbastella barbastellus* is found in small numbers only, so in this case it is impossible to draw a conclusion.

Apart from the limestone caverns in Limburg, bats were recovered and banded in the buildings of 19th century fortresses near Utrecht. The results will be published elsewhere (Sluiter & van Heerdt, 1953, i.p.). Moreover, Messrs. D. C. van Schaïk, G. L. van Eyndhoven and E. Bernard explored a number of caves in S. Limburg during the early spring.

New data on the longevity of bats are available now, as Bels started to band the smaller species in the winter of 1942/43 (see table II). His conclusion is confirmed that even the small species may attain an old age ($10\frac{1}{2}$ — $11\frac{1}{2}$ years) compared with other mammals of the same size.

The foreign returns provide a few interesting points. We made a remarkable discovery on Febr. 26, 1953, finding the remains of approx. 32 individuals of the Common Continental Bat (*Myotis myotis*) in a ventilator of the unused fortress "Vechten" (4 km. from Utrecht). Among the debris, which clearly had been there for a considerable time, one band was found (nr 1498). This band had been applied to a female *M. Myotis*, on July 21, 1939 in the nursing colony at Berlicum (see Bels, 1952,

*) The work in 1953 has been done under a grant from the Netherlands Organization for Pure Research (Z.W.O.).